

VERDUN 1916

Meningslös masslakt

För 100 år sedan inleddes ett av första världskrigets värsta slag – Verdun. Den militära betydelsen av den franska staden vid floden Meuse var ringa. Den tyska taktiken var att orsaka så stora franska förluster att hela kriget kunde vinnas. Det blev ett fruktansvärt blodbad – på båda sidor.

Text **MARCO SMEDBERG**

Kraftmätningen vid Verdun 1916 har fått den tvivelaktiga äran av att kallas ett av historiens värsta slag. Det var inte första världskrigets blodigaste drabbning men eftersom den taktiska nyttan underordnades vikten av att döda så många motståndare som möjligt framstår Verdunslaget som särskilt meningslöst och otäckt. Efter att tyskarna misslyckades med att ta Paris och besegra Frankrike hösten 1914 kraftsamlade de istället mot Ryssland. Men då ryssarna trots väldiga förluster inte gav upp övervägde den tyska krigsledningen om det trots allt skulle gå att vinna kriget på något annat sätt än att knuffa de ryska arméerna ytterligare bakåt på den till synes oändliga östfronten.

På den geografiskt begränsade västfronten var det tätt mellan förbanden och misslyckade allierade offensiver 1915 visade med all önskvärd tydlighet att försvar var det överlägsna stridssättet. Förlusterna blev förfärliga när de oskyddade anfallsförbanden mejades ner av kulsprutor och artillerield. När nu tyskarna valde att åter anfälla i väster hoppades de kunna lura fransmännen att slåss så att deras förband förblödde.

Den lilla staden Verdun i nordöstra Frankrike med sina omkringliggande fort på dominerande höjder hade ett stort symboliskt värde 1916, vilket ur ett tyskt perspektiv gjorde den till ett bra →

Verdun ligger i regionen Lorraine i nordöstra Frankrike.

Franska soldater vid fronten nära Douaumont, 25 februari 1916.

INTER FOTO / IBL

En haubits vid 1. Bayerska fältartilleriregementet avfyras vid Verdun. I inledningen av striderna hade tyskarna en artilleripjäs för var tionde meter av fronten.

→ anfallsmål. Dessutom gynnade terrängen och vägnätet tyskarna. De förberedde sig minutiöst samtidigt som vintervädret dölde förberedelserna och hindrade fransk flygspaning. I den kuperade och skogbevuxna terrängen norr om Verdun grupperades artilleri och granatkastare. För att skydda och dölja anfallsförbanden byggdes även särskilda betongskydd.

Verdun ansågs vara ett av världens bäst försvarade områden, men det stämde inte. Visserligen var det med sina sammanlagt 60 större och mindre fort väl befäst, men det var svagt försvarat. Behovet av artilleri på andra frontavsnitt innebar att många batterier hade dragits bort. Dessutom skulle fortens försvaras av infanteriförband i skyttegravar, men dessa liksom fortens garnisoner var dåligt samordnade. Det fanns bara en svag skyttegravslinje och sammantaget var försvaret rejält eftersatt.

Tyskarna satte inledningsvis bara in 72 infanteribataljoner om sammanlagt drygt

75 000 man. För en så storskalig offensiv var det inte särskilt mycket, men stormförbanden understöddes av 1 200 artilleripjäser. Eftersom anfallsområdet bara var tolv kilometer brett innebar det att en artilleripjäs sattes upp i snitt var tionde frontmeter.

Observationsballonger användes för att leda eldgivningen från artilleriet.

IBL BILDBYRÅ

En snöstorm gjorde att tyskarna tvingades skjuta upp offensiven i nio dygn. Medan stormtrupperna satt och väntade i iskalla och delvis vattenfyllda betongskydd förstärkte fransmännen, som anade att något var på gång, i elfte timmen sitt försvar.

På morgonen den 21 februari inleddes operation Gericht när det tyska artilleriet öppnade eld. Stora delar av de franska ställningarna sköts sönder och samman i den fruktansvärda stormelden som i viktiga sektorer uppgick till 100 000 granater i timmen. Avslitna telefonledningar hindrade fransmännen att ge order till sina förband och leda sin artillerield. I dimman och bland alla krevader syntes inte de främre enheternas signalkott för att markera tyska förband, varför de franska artilleripjäserna sköt i blindo och snabbt började lida brist på ammunition. För den enskilde soldaten var det artilleribeslutningen som var det svåraste att uthärda.

I de kalla betongvärnen väntade de tyska stormförbanden. De soldater som inte hade fått ut de nya stål hjälmarna utan ännu använde pickelhuvor skruvade av spetsarna på dem för att inte fastna i taggtråden. Officerarna vände sina skärmmössor bak och fram för att undvika onödig exponering för fiendliga prickskyttar. För understöd fanns grupper med kulsprutor och pionjärer med eldkastare. De senare var fruktade men samtidigt sårbara vapen – de fattade lätt eld när de besköts.

”För den enskilde soldaten var det artilleribeskjutningen som var det svåraste att uthärda.”

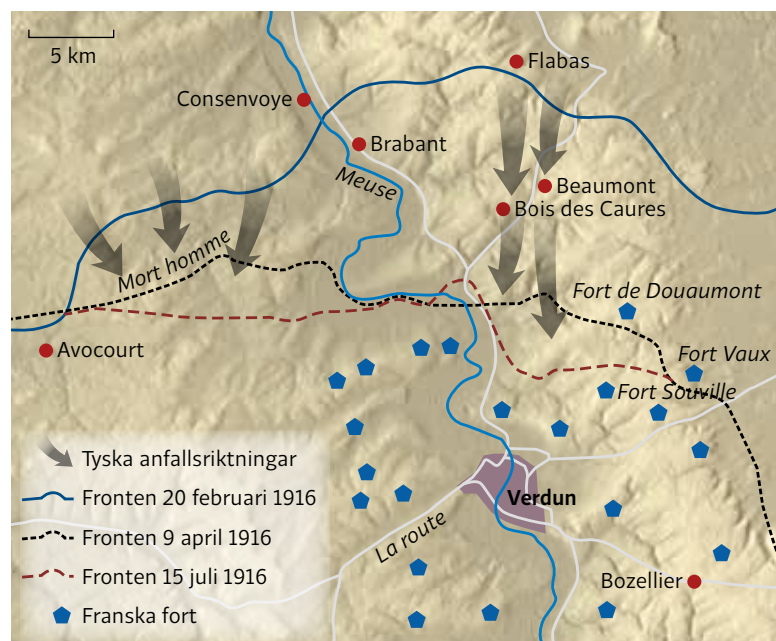
Klockan 16.00 gavs order om »framåt!« – »los!« De tyska infanteriförbanden avancerade ansatsvis och utnyttjade varje skydd som terrängen gav. Längst fram försökte stridsplanerna hitta oförsvarade luckor i de franska linjerna.

De få överlevande fransmännen lyckades i självmordsliknande insatser uppehålla tyskarna, tills övermakten blev för stor och de tvingades retirera. När soldaterna lämnade sina skydd för att ta sig bakåt ökade förlusterna ytterligare i den intensiva tyska eldgivningen. Drygt 10 000 fransmän stupade den första dagen, samtidigt som deras motstånd fördröjde tyskarna, vars förluster också blev större än väntat.

Ovanför Verdun utkämpades samtidigt krigets första betydande kamp om ett lokalt luftherravälde – något som tyskarna omgående fick. Före offensiven hade de renodlat förbandsorganisationen i särskilda bomb- och jaktförband och nu kraftsamlades 168 flygplan och fyra luftskepp över Verdun. Först anföll jaktplan för att hindra franska flygplan från att verka, samtidigt som de skyddade egna observationsballonger så att de kunde leda artillerield. Därefter bombades järnvägsknutpunkter, broar, underhållslinjer och flygfält bakom fronten i syfte att reglera stridsfältet och ytterligare försvåra fransk flygverksamhet.

Under följande två dagar fortsatte tyskarna långsamt sin framryckning medan improvi-

serade franska motanfall misslyckades. Den 25 februari upptäckte tyska förband som avancerade mot Fort de Douaumont att den viktiga befästningen var i det närmaste oförsvarad. Det var ett pinsamt franskt misstag att infanteriförbandet som skulle skydda fortet inte fått order om detta, liksom att garnisonen endast uppgick till 57 man. Under befäl av en sergeant lyckades ett tiotal tyska stormpionjärer ta sig in i befästningen och ta garnisonen till fånga. Därefter slog sig de →

Den tyske generalstabschefen Falkenhayns taktik gick inte ut på att erövra territorium utan på att mala ner de franska styrkorna i ett utnötningskrig. Därför rörde sig frontlinjen relativt lite under det långvariga slaget.

Tyska stormtrupper med eldkastare går till anfall den 15 mars 1916.

INTERFOTO/IBL

FRANSMÄNNENS HELIGA VÄG

Som mest passerade 90 000 man i veckan på det som kom att kallas *la voie sacrée* och fransmännen lyckades föra fram 50 000 ton underhåll. Arbetslag, där även krigsfångar ingick, slet dygnet runt med att hålla körbanan i ordning – fordon som gick sönder vräktes omedelbart av vägen.

→ hungriga tyskarna ned i fortets välförsedda mäss och började äta.

Ett tyskt genombrott tycktes nära förestående, men anfällsforbanden var slitna. Vädrret var förfärligt och det saknades mat eftersom sådan inte gick att föra fram i den svåra terrängen.

Fort de Douaumonts fall chockade fransmännen. Även om fronten ännu höll såg det mycket illa ut. Detta fick den franske arméchefen Joseph Joffre att agera – han utnämnde general Philippe Pétain till ny chef över Verdunfronten. Pétain var ursprungligen artillerist och expert på försvarsstrid. Trots att han var sjuk i hög feber begav han sig om-

gående till Verdun där han gav order om att kasta fram reserver, försvara alla fort och djupgruppera försvaret i flera linjer.

Pétain ifrågasatte nyttan av att försvara Verdun men beordrades hålla ut, vilket skulle visa sig vara ett kostsamt beslut för den franska armén. Verdun blev en viktig symbol när fransmännen vägrade retirera under mottot *Ils ne passeront pas* (»De skall inte få komma igenom«) samtidigt som tyskarna av samma symboliska skäl inte kunde låta bli att fortsätta att anfälla.

Tyska förhoppningar om att de franska förbanden skulle förblöda kom på skam av att Pétain lät sina enheter rotera. När slaget slutade hade 66 divisioner marscherat in till Verdun, stridit och sedan dragits tillbaka. En tredjedel av förbanden sattes dessutom in mer än en gång. Det var tre fjärdedelar av hela den franska armén och alla använde samma väg. Den kallades *la route* och blev först senare känd som *la voie sacrée* (»den heliga vägen«). Trots tysk artillerield passerade upp till 6 000 lastbilar per dygn vägen i båda riktningarna lastade med förnödenheter och sårade.

I mars utvidgade Falkenhayn slaget genom att låta tyske kronprinsens (Wilhelm) armé anfälla på ömse sidor om floden Meuse. Den bayerske löjtnanten Adolf Ritter von Tutschek var kompanichef vid 40. infanteriregementet »Hohenzollern« som genomförde ett större

Transport av fransk trupp och materiel längs »den heliga vägen«.

BRIDEMAN/IBL

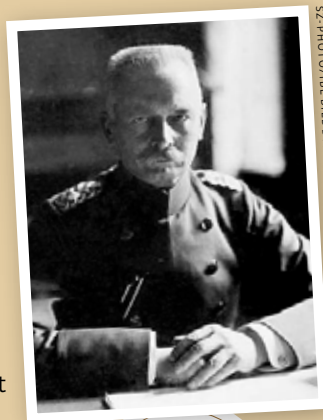
Iskall tysk taktiker

Hösten 1914 blev Erich von Falkenhayn (1861–1922) ny tysk generalstabschef. I hans memoarer återges hur han på julaftonen 1915 planerade sin strategi inför följande år. Den gick ut på att kriget bara kunde vinnas i väster. Eftersom huvudfienden Storbritannien var oåtkomlig var det nödvändigt att besegra den franska armén, resonerade han. Frågan var bara hur detta skulle gå till.

Falkenhayn tänkte iskallt att det gällde att få fransmännen att strida under ogynnsamma omständigheter så att deras förluster blev större än de egna. Det viktiga var inte att erövra terräng utan att få motståndaren att »förblöda«. Han behövde en plats där fransmännen skulle kunna fås till detta.

Valet föll på Verdun. Hans stora misstag var att han inte klargjorde intentionerna för den anfallande 5. arméns chef, tyske kronprins Wilhelm, som trodde att huvuduppgiften var att erövra Verdun.

Troligen bedömde Falkenhayn att förbanden skulle kämpa bättre om de hade ett tydligt anfallsmål. Denna klarhet fick förödande konsekvenser. De tyska förlusterna – 329 000 man i döda, saknade och sårade – kom att väga tyngre än den eventuella nytta man fått av att inta Verdun.

SZ-PHOTO/IBL BILDBYRÅ

**ERICH
VON
FALKEN-
HAYN**

Falkenhayn fick ta ansvaret för misslyckandet. När han senare dessutom missbedömde Rumänien, som gick med i kriget på fiendesidan trots att han bestämt menat att så inte skulle ske, avsatte kejsaren honom i augusti. Som chef för den nyuppsatta 9. armén genomförde Falkenhayn hösten 1916 ett framgångsrikt fälttåg mot Rumänien. Han ledde sedan en tysk-turkisk armégrupp i Palestina och slutade kriget som chef för 10. armén i Litauen.

MARCO SMEDBERG

anfall den 20 mars. Han berättar såhär om sina upplevelser:

»De fientliga ställningarna försvann i tornhöga krevadmoln varpå vi störtade framåt understödda av eldkastare. Med bajonetter och handgranater arbetade vi oss framåt över slingrande skyttegravar och genom upp till femtio meter breda taggtrådshinder. Anfallsriktningen höll vi med hjälp av kompasser och stridslarmet från våra sidoförband. På somliga ställen gav fransmännen upp, på andra platser försvarade sig deras kulsprutenästen hårdnackat. Det hjälpte dem inte. Ohejdbara fortsatte vi framåt med vårt blodiga hantverk. Men även vi hade stora förluster i den svåröverskådliga terrängen. Mina båda tappra fänrikar stupade och alla mina plutonchefer sårades. Min rock och mitt bälte märktes av splitter från en fransk handgranat som exploderade tre steg framför mig, men jag undkom oskadd. När vi nådde vårt anfallsmål hade vi tagit hundratals fångar, inklusive en brigadstab och två regementsstaber, flera kanoner samt många kulsprutor.«

Under våren präglades striderna runt Verdun av ändlösa anfall och motanfall på en dominerande ås som passande kallades för *Mort Homme* (»Den döde mannen«). I detta utpräglade utnötningsskrig blev förbanden snabbt utslitna och behövde

bytas ut. Franska divisioner gjorde vanligen två veckors stridsinsats varunder de i genomsnitt förlorade en tredjedel av sitt manskap.

Den 9 april genomförde tyskarna ett nytt storanfall på ömse sidor om Meuse varpå intensiva strider pågick till slutet av maj. Den franska fronten höll, men till priset av svåra förluster. Även tyskarna var hårt slitna. Under tre månaders anfall hade de under stora förluster bara lyckats avancera drygt tre kilometer utan att åstadkomma något avgörande eller genombrott. På bägge sidor var det pliktuppfyllelse som fick soldaterna att fortsätta att kämpa – allt färre trodde längre på någon seger.

Att det franska försvaret höll gjorde den försiktige Pétain till folkhjärte. Detta retade Joffre som vill se mer av motanfall. Därför såg Joffre i slutet av april till att befordra Pétain till chef för den armégrupp inom vars område Verdun låg, men utsåg den anfallsvillige general Robert Nivelle till ny chef för 2. armén. Nivelle levde omedelbart upp till sitt rykte och beordrade ett stort motanfall för att återta Fort de Douaumont. Tyskarna använde befästningen som skydd för sina reserver. Dock hade man den 8 maj nästan lyckats förstöra den. I de trånga gångarna under fortet värmdes några bayerska soldater sina matkärn oförsiktigt. När elden →

LIBRARY OF CONGRESS

Affisch med mottot »De ska inte få komma igenom« som myntades vid Verdun. Det blev en viktig symbol under resten av kriget.

Striderna ödelade trakterna kring Verdun. Franska soldater i en skyttegrav.

BRIDGEMAN/BL

DE GAULLE BLEV KRIGSFÅNGE

Den till kapten beförade Charles de Gaulles kompani omringades under striderna i mars. När han ledde ett utbrytningsanfall slogs han medvetlös av en granatkrevad och fick ett bajonettstick i benet. Han togs till fånga och tillbringade resten av kriget i olika tyska fångläger från vilka han gjorde fem olika rymningsförsök.

ATT LÄSA

- **Vägen till Verdun – Frankrike och första världskriget** (2003) av Ian Ousby, översättning av Johan Erséus
- **They Shall Not Pass: The French Army on the Western Front 1914–1918** (2012) av Ian Sumner.

→ råkade sprida sig exploderade omkringliggande ammunition varvid 679 man dog och 1800 sårades.

Atertagningsförsöket inleddes den 22 maj med att franska jaktplan sköt ner sex tyska observationsballonger för att försvåra tysk eldledning. Därefter anföll fransmännen och lyckades trots svåra förluster ta sig fram till Douaumont. Striderna rasade sedan i över tolv timmar i och omkring den stora befästningsanläggningen innan fransmännen till slut tvingades retirera. Då hade de franska förbanden förlorat drygt hälften av sin personal.

Trots att Falkenhayn blev allt mer osäker på nyttan av offensiven beordrade han nya anfall. I början av juni stormade tyskarna det nordöstra hörnet av den franska fronten mot byn Vaux och ett litet fort med samma namn. Byn jämnades med marken och fortet omringades. Kapten Charles Delvert tillhörde 101. infanteriregementet vars uppgift var att försvara området utanför fortet. Så här beskrev han striderna:

»Våra två kulsprutor täcker en ravindär det ligger döda tyska soldater. Skyttegravens ser förfärlig ut. Överallt finns röda fläckar på stenarna och här och där pölar med blod. I förbindelsevärdet under en tältduk ligger de stela kropparna av våra män som stupat. En

”Trots att Falkenhayn blev allt mer osäker på nyttan av offensiven beordrade han nya anfall.”

soldat har en skada i låret. I den skarpa solen svullnar såret och öppnar sig under bandaget som omges av flugor. Runt omkring oss ligger skräp, tomma konserver, öppnade förpackningar, genomskjutna hjälmar, förstörda och blodbestänkta gevär. En obeskrivlig stank omger oss. Ovanpå allt skjuter tyskarna då och då gasgranater mot oss som gör det helt omöjligt att andas. Och hela tiden dessutom hammarslag från tunga granater som fortsätter att falla över oss.«

Fortet i Vaux försvarades av 250 fransmän. De kapitulerade den 7 juni sedan deras vatten tagit slut efter fem dygn av närstrider i de underjordiska gångarna. En sista rapport om det omöjliga läget skickades iväg med breveduva.

Efter erövringen av Vaux kunde tyskarna anfälla den sista höjdsträckningen öster om Meuse framför Verdun. De satsade sina sista reserver i ett förnyat anfall den 11 juli. Som

Hjälten dömdes till döden

Genom sina insatser vid Verdun räddade General Philippe Pétain (1856–1951) den franska armén 1916. Och han räddade den på nytt i april året därpå, när den gjorde myteri. Trötta på stora förluster, bristfällig sjukvård, otillräckliga ransoner och uteblivna permissioner vägrade soldaterna i bakre förband att gå mot fronten under en offensiv ledd av general Robert Nivelle. Myteriet skakade armén, Nivelle avskedades och Pétain blev ny arméchef med ansvar att återställa ordningen.

Snabbt genomdrev han förbättringar för soldaterna, samtidigt som han påpekade för dem att tyskarna ännu var kvar på fransk jord. Med löften om anslutande amerikaner, stridsvagnar

och att kommande franska anfall skulle ges maximalt artilleriunderstöd, lyckades han på bara några veckor återställa stridsmoralen. I november 1918 utnämndes han till marskalk av Frankrike och blev nationalhjärte – »hjälten från Verdun«.

Under nästa världskrig, när Tyskland besegrat Frankrike i maj 1940, förväntades Pétain rädda sitt land för tredje gången. 84 år gammal utnämndes han till konseljpresident, slöt vapenstillestånd med tyskarna och blev statschef i Vichyregimen samt överbefälhavare för de återstående franska styrkorna. Även

UNIVERSAL HISTORY ARCHIVE/IGUA GETTY

PHILIPPE PÉTAIN

om han försökte bevara viss självständighet gentemot de tyska ockupanterna bar han det yttersta ansvaret för samarbetspolitiken. När han 1945 ställdes inför rätta

som landsförrädare yttrade han knappt ett ord under den tre veckor långa rättegången. Han dömdes till döden men president de Gaulle ändrade domen till livstids fängelse. Pétain dog 1951 och begravdes på fängelseön Île d'Yeu – inte på krigskyrkogården i Verdun som tänkt.

MARCO SMEDBERG

längst nådde de Fort Souville – bara fyra kilometer från Verdun – innan franska motanfall kastade dem tillbaka. Fal-kenhayns reserver var förbrukade, och samtidiga ryska och brittiska offensiver tvingade honom också att dra bort förband från Verdun.

Slaget fortsatte, fast nu med tyskarna på defensiven. I mitten av december var man i stort sett tillbaka vid utgångsläget. Fransmännen hade lyckats hålla ut. Armén förblödde inte. Men man hade förlorat 162 000 i döda och saknade samt 216 000 i sårade: totalt 378 000 man i förluster. Krigströttheten bredde ut sig och slaget kan inte riktigt ses som en fransk seger. Verdun kom i stället att förknippas med lidande, uthållighet och hjältemod.

Striderna sargade även den tyska armén hårt. Förutom de ursprungligen insatta 26 divisionerna hade man fått utnyttja ytterligare 22 divisioner i »köttkvarnen vid Meuse«. Det var mer än hälften av de tyska styrkorna på västfronten. Trots uppoffringar och förluster uteblev framgångarna och 329 000 döda, saknade och sårade var ett alldeles för högt pris, till och med om man skulle ha lyckats erövra Verdun. **PH**

Marco Smedberg är militärhistoriker. Artikeln bygger på hans bok *Första världskriget* (2014).

I landskapet syns fortfarande spåren efter striderna. Vid Douaumonts ossarium finns Frankrikes största krigskyrkogård från första världskriget.

Kratrar och gravar

För dagens besökare är Verdun ett svåröverskådligt slagfält eftersom skog har fått växa upp i det kuperade och efter kriget helt ödelagda landskapet. Många försvunna byar är markerade med minnesstenar. En rundtur i området kan inledas vid överste Driants kommandobunker i Bois des Caures, där slaget inleddes. Man ser ännu fullt av krevadgropar runt bunkern. Nästa anhalt kan vara Fort de Douaumont, varifrån man får viss överblick över den nu skogsklädda terrängen. Ytterligare ett rekommenderat besök är Fort Vaux, där den tyska offensiven kulminerade.

En lämplig avslutning är Douaumonts ossuarium (benhus). Väggar och tak i denna märkliga, kyrkolika byggnad är fyllda av namnen på 3 500 franska soldater, och här finns också skelettdelar från 130 000 oidentifierade franska och tyska soldater.

Utanför finns Frankrikes största krigskyrkogård från första världskriget med drygt 16 000 begravda soldater. Platsen inger en känsla av respekt för alla de unga män som offrade sina liv på slagfältet för 100 år sedan. Under februari ska ett nytt museum tillägnat Verdun invigas i närheten.

MARCO SMEDBERG